

Стеблюк Світлана Василівна,

ORCID ID: 0000-0002-2827-6805

доктор педагогічних наук

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО РОБОТИ ІЗ ДІТЬМИ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN SPECIAL EDUCATION TO WORK WITH CHILDREN WITH AUTISTIC SPECTRUM DISORDERS

У статті розкрито особливості підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти до навчання, виховання та розвитку дітей з розладами аутистичного спектру. Визначено, що аутизм формулюється як комплексний розлад, який впливає на соціальну взаємодію та поведінку особи. Основною ознакою його є відсутність або обмеженість спроможності встановлювати міжособистісні контакти та комунікувати з однолітками й дорослими. Сьогодні підготовка педагогічних кадрів до роботи з такою категорією дітей є на часі та актуальною.

Метою статті є з'ясування специфіки підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти до роботи із дітьми з РАС, застосування інноваційних методів навчання на лекційно-практичних заняттях. Завдання дослідження: з'ясувати особливості підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 016 Спеціальна освіта до роботи із дітьми з РАС, розкрити окремі інноваційні методи навчання у процесі вивчення дисципліни «Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями аутистичного спектру в освітньому просторі». Методами дослідження стали аналіз, синтез, спостереження, узагальнення.

Зазначено, що підготовка майбутніх фахівців спеціальної освіти до роботи із дітьми з особливими освітніми потребами здійснюється комплексно, ураховуючи різні нозології. В освітньому процесі за ОС бакалавра значна частина кредитів відводиться на засвоєння дисципліни «Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями аутистичного спектру в освітньому просторі». Створено освітнє середовище професійної підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти до роботи з дітьми з ООП, що включає: лекційно-практичні заняття, педагогічну практику, роботу в науковому гуртку тощо. Здійснено опис окремих складових.

Лекційно-практичний курс спрямований на формування інтегральної, загальних та спеціальних (фахових) компетентностей. Закцентовано увагу на лекційних заняттях, що передбачають застосування інноваційних методів викладання. Метод візуалізації став в основі проведення традиційної лекції, лекції «удвох», лекції-роздум та інш. Самостійна робота студентів включала пошуково-дослідницьку діяльність із виконанням проєктів різних видів.

З'ясовано, що застосування інтерактивних технологій навчання на практичних заняттях дає можливість об'єднати студентів у групи й охопити для виконання значну частину завдань. З-поміж інноваційних методів: створення ментальних карт, «пошук інформації», «власна позиція», «педагогічний ланцюжок». Зазначено, що здобувачі вищої освіти засвоюють сучасні технології та методики роботи з дітьми з РАС: АВА (в основі принцип посилення бажаної поведінки та виключення небажаної через використання позитивних та негативних підсилювачів); ТЕАСН (використання піктограм, візуальних засобів, структурованості навколишнього середовища дитини); сенсорної інтеграції (покращення обробки сенсорної інформації й зниження гіпер- або гіпочутливості) та ін.

Ключові слова: дитина з особливими освітніми потребами, розлади аутистичного спектру, дитиноцентризм, інклюзивне навчання.

The article reveals the specifics of training future specialists in special education for training, education and development of children with autism spectrum disorders. It has been determined that autism is formulated as a complex disorder that affects a person's social interaction, communication, and behavior. Its main feature is the absence or limited ability to establish interpersonal contacts and interact with peers and adults. An important problem today is the training of pedagogical personnel to work with this category of children.

The purpose of the article is to clarify the specifics of training future special education specialists to work with children with ASD. The task of the research: to find out the specifics of the training of students of higher education in the specialty 016 Special education to work with children with ASD, to reveal individual innovative teaching methods in the process of studying the discipline "Psychological and pedagogical support of children with autism spectrum disorders in the educational space". The research methods were analysis, synthesis, observation, and generalization.

It is noted that the training of future special education specialists to work with children with special educational needs is carried out comprehensively, taking into account various nosologies. In the educational process for the bachelor's degree, a significant part of the credits is assigned to the mastery of the discipline "Psychological and pedagogical support of children with disorders of the autistic spectrum in the educational space." An educational

environment for the professional training of future specialists in special education to work with children with special needs has been created, which includes: lecture-practical classes, pedagogical practice, work in a scientific group, etc. A description of individual components has been carried out.

The lecture-practical course is aimed at the formation of integral, general and special (professional) competences. Emphasis is placed on lectures involving the use of innovative teaching methods. The method of visualization became the basis of conducting a traditional lecture, a lecture "together", a lecture-reflection, etc. Students' independent work included search and research activities, with the implementation of projects of various types.

It was found that the use of interactive learning technologies in practical, seminar classes makes it possible to unite students in groups and cover a significant part of tasks. Among the innovative methods: creation of mental maps, "search for information", "own position", "pedagogical chain". It is noted that those seeking higher education learn modern technologies and methods of working with children with ASD: ABA (based on the principle of strengthening desirable behavior and excluding undesirable behavior through the use of positive and negative reinforcers); TEACCH (use of icons, visual aids, structuring of the child's environment); sensory integration (improvement of sensory information processing and reduction of hyper- or hyposensitivity) etc.

Key words: child with special educational needs, autism spectrum disorders, child-centeredness, inclusive education.

Постановка проблеми. Нормативно-законодавча база України сформулювала сучасну філософію освіти, в основі якої – рівний доступ до одержання знань, дитиноцентризм, педагогіка партнерства. Для учнів з особливими освітніми потребами надано усі можливості для навчання, виховання та розвитку. Дитина з особливими освітніми потребами, відповідно до Закону України «Про освіту», – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення права на освіту [4]. До них належать діти з різними порушеннями. Нами досліджується проблема підтримки та навчання дитини з розладами аутистичного спектру (РАС). Сьогодні це питання є актуальним, позаяк аутизм у дітей в ранньому віці виявити досить складно. Розлади спектру аутизму мають певні ознаки, проте батькам складно це визнавати й часто пізніше починають звертатись до фахівців із цією проблемою. У них виникає страх, відчай, сум.

Аутизм трактується як комплексний розлад, який впливає на соціальну взаємодію та поведінку особи. Основною ознакою його є відсутність або обмеженість спроможності встановлювати міжособистісні контакти та взаємодіяти з однолітками, дорослими. Вони не вступають у мовленнєву комунікацію або спостерігається ехололія (повторення слів чи фраз інших людей), виявляється агресивність та негативна реакція на подразники.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні аутологічна наука й практика (Я. Багрій, О. Богдашина, І. Недозим, К. Островська, Т. Скрипник та інші) накопичили чималий досвід щодо навчання, виховання та розвитку дітей з РАС й спільно із Командою супроводу розробили низку педагогічних технологій. Підкреслимо, що це й медико-педагогічна проблема, між тим С. Черкез пропонує розглянути її з погляду біохімії та молекулярної біології.

У монографії «Феноменологія аутизму» Т. Скрипник на теоретичному й практично-пошуковому рівнях розкрила особливості аутизму як явища, досліджуючи зарубіжний досвід. Ученою подано класифікацію розладів аутистичного спектру, клінічні прояви порушення розвитку дитини, визначено модель аутизму з позиції біхевіоризму; сформульовано методи корекційної допомоги дітям, сутність гуманітарної парадигми психологічної допомоги родинам та інш. [6].

Теоретичні засади щодо проблеми аутизму в Україні відображені у дослідженні І. Мойсеєнко. Розкриваючи різні підходи до визначення його сутності, автор доходить висновку, що сучасний погляд на клініко-психологічну картину особливостей аутистичних порушень перебуває у досить широкому діапазоні розуміння проблеми і потребує створення системи допомоги як в афективно-комунікативній сфері та поведінці, так і щодо активної взаємодії з дорослими та дітьми, у пізнавальній сфері: активного розвитку регуляторно-контрольних дій та інтелектуально-мовленнєвої діяльності [2].

О. Аль-Мраят у дисертаційному дослідженні розкрито особливості формування графо-моторних навичок у молодших школярів із аутизмом, запропоновано корекційно-розвивальні вправи [1]. Таким чином, сьогодні активізувалися дослідження учених щодо роботи із дітьми з РАС.

Актуальною проблемою залишається підготовка педагогічних кадрів до роботи із дітьми з ООП. Означеному питанню присвячені дослідження Г.Васильєвої, І.Малишевської, З.Шевців та інш. Важливим аспектом у цьому процесі, на думку І. Садової, є формування у здобувачів освіти професійно-ціннісних орієнтацій, професійно-особистісних якостей, умінь та компетенцій. Професійно-ціннісні орієнтації педагога, який працює з дітьми з особливими освітніми

потребами – це спрямованість на розвиток особистості в цілому, а не тільки на отримання освітнього результату; усвідомлення своєї відповідальності за дітей [5, с. 313].

Мета статті: з'ясувати специфіку підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти до роботи із дітьми з РАС, застосування інноваційних методів навчання на лекційно-практичних заняттях. Завдання дослідження: з'ясувати особливості підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 016 Спеціальна освіта до роботи із дітьми з РАС, розкрити окремі інноваційні методи навчання у процесі вивчення дисципліни «Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями аутистичного спектру в освітньому просторі».

Виклад основного матеріалу. Підготовка майбутніх фахівців спеціальної освіти до роботи із дітьми з особливими освітніми потребами здійснюється комплексно, урахуовуючи різні нозології. У цій системі значна частина кредитів (6 кредитів) за ОС бакалавра відводиться на засвоєння дисципліни «Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями аутистичного спектру в освітньому просторі» [3]. Увесь лекційно-практичний курс спрямований на формування інтегральної, загальних та спеціальних (фахових) компетентностей. З-поміж спеціальних: здатність працювати в команді, здійснювати комплексний корекційно-педагогічний, психологічний та соціальний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями, в тому числі з інвалідністю в різних типах закладів; здатність виконувати корекційну навчально-виховну роботу з профілактики, подолання інтелектуальних порушень, затримки психічного розвитку, розладів спектру аутизму, комплексних порушень психофізичного розвитку, в структурі яких є інтелектуальні, у навчально-виховному, реабілітаційному процесі незалежно від типу закладу і форми організації навчально-виховної діяльності тощо.

Нами створено освітнє середовище професійної підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти до роботи з дітьми з ООП, РАС зокрема. «Освітнє середовище професійної підготовки – цілісна педагогічно організована система умов, які забезпечують активну взаємодію суб'єктів освітнього простору вищого закладу освіти з метою особистісного розвитку майбутнього фахівця та формування його готовності до професійної діяльності; можливості освітнього середовища фахової підготовки забезпечуються розвитком освітнього простору вищого закладу освіти і активною, творчою діяльністю та розвитком суб'єктів

взаємодії – викладачів і студентів» [7]. Уся наша творча лабораторія включає: лекційно-практичні заняття, педагогічну практику, роботу в науковому гуртку, участь здобувачів вищої освіти у науково-практичних конференціях, вебінарах, методичних семінарах. У межах статті ми не здійснимо опис усіх, зацентруємо увагу на окремих.

Лекційні заняття різнопланові й передбачають застосування інноваційних методів викладання. Метод візуалізації став в основі проведення традиційної лекції, лекції «удвох», лекції-роздум. З-поміж інших ефективною, на наш погляд, є лекція-інсерт: студенти розглядають окремі питання (1-2), рекомендовані викладачем, користуючись умовними позначеннями («відомо», «невідомо», «хочемо знати»). Така взаємодія з науковим текстом сприяє мотивації до здобуття знань, розвиває критичне мислення.

«Інформаційне табло» передбачає читання лекції викладачем і запис студентами змісту почутого у вигляді таблиці. До прикладу, питання «Етапи розвитку науки про аутизм» з теми «Аутизм як медико-педагогічна проблема» передбачало викладення хронології подій. Означений метод – запис таблицею – спрямований на уникнення механічного конспектування матеріалу, забезпечував зворотній зв'язок у процесі роботи.

Виконуючи завдання самостійної роботи, студенти проводять пошуково-дослідницьку роботу, пропонуючи проекти різної тематики: «Співпраця фахівців консультантів ІРЦ та сім'ї, що виховує дитину з РАС»; «Формування діалогічного мовлення учня, уміння контактувати»; «Емоційна сфера школяра з РАС» та інші.

Основна наша робота сфокусована на практичному аспекті підготовки здобувачів вищої освіти. Застосування інноваційних методів навчання, інтерактивних зокрема, дає можливість об'єднати студентів у групи й охопити для виконання значної частини завдань. З-поміж методів:

Створення ментальних карт. Передбачає візуалізацію навчальної інформації, що допомагає розвивати критичне мислення, сформувати зв'язки між поняттями та структурувати ідеї. Посередині аркуша паперу або фліпчарті вказується ключове слово, що відображає основну ідею. Від центрального слова відходять «гілки»: підпункти, концепції, ідеї, пов'язані з центральною темою. Для виділення важливих аспектів ментальної карти рекомендуємо використовувати різні кольори. Відтак, з дисципліни «Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями аутистичного спектру в освітньому просторі»

здобувачами вищої освіти створювалася ментальна карта з проблеми «Індивідуалізація освітнього процесу з урахуванням сильних сторін та потреб дітей з аутизмом».

«Пошук інформації». Це метод, що передбачає роботу в групах з метою спільного узагальнення інформації. Лектор пропонує проблемно-пошукові завдання, відповіді на які знаходяться у роздатковому матеріалі, вказівках, Інтернет-джерелах тощо. Група готує інформаційне повідомлення, викладач доповнює. Відтак, до теми практичного заняття «Психолого-педагогічний супровід дітей з РАС в умовах ІРЦ» проблемним питанням для роботи команди стало «Тенденції діяльності ІРЦ в умовах військового стану».

«Власна позиція». Це метод, що спрямований на обмін думками, не сперечаючись. Викладач формулює проблему, чітко визначає завдання. Студенти об'єднуються у групи та тезисно на папері висловлюють кожен позицію за планом: що за проблема, як вона виникла, яким чином попередити її в майбутньому. У процесі обговорення формулюються загальні уточнені висновки.

«Педагогічний ланцюжок». Він передбачає визначення ситуації, яку необхідно проаналізувати; добірку дефініцій до проблеми; визначення фактів; систематизацію думок; формулювання висновків. Метод застосовується на лекційних, практичних заняттях з метою встановлення причинно-наслідкових взаємозв'язків.

Здобувачі вищої освіти засвоюють сучасні технології та методики роботи з дітьми з РАС: АВА (в основі принцип посилення бажаної поведінки та виключення небажаної через використання позитивних та негативних підсилювачів); ТЕАССН (використання піктограм, візуальних засобів, структурованості навколишнього середовища дитини); сенсорної інтеграції (покращення обробки сенсорної інформації й зниження гіпер- або гіпочутливості) та ін. На практичних заняттях студентами розроблялися дидактичні ігри, завдання для збагачення та активізації словника дитини, розвитку зв'язного мовлення; візуальні підказки, схеми, предметні малюнки, алгоритми з метою розуміння й запам'ятовування інформації. Майбутні фахівці мають бути готові адаптувати методики до індивідуальних потреб, можливостей дитини з РАС.

Висновки. Таким чином, нами розкрито специфіку підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти до роботи із дітьми з РАС, зацентровано увагу на інноваційних методах навчання у процесі вивчення дисципліни «Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями аутистичного спектру в освітньому просторі»: створення ментальних карт, педагогічний ланцюжок, власна позиція, пошук інформації.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розкритті можливостей застосування ігрових технологій навчання у роботі із дітьми з розладами аутистичного спектру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аль-Мряят О.Б. Особливості формування графо-моторних навичок у молодших школярів з аутизмом : автореф. дис.... кандидата психологічних наук зі спец.: 19.00.08. спеціальна психологія. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2019. 21 с.
2. Мойсеєнко І. Теоретичні підходи до дослідження ознак аутизму в Україні. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 10. Т. 1. 2019. С. 58–62
3. Освітня програма «Олігофренопедагогіка. Здоров'я людини» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта», ДВНЗ «УжНУ», 2022. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/47929>
4. Про освіту. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Садова І. Особливості підготовки майбутнього вчителя до навчання дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 14, 2015. С. 313–318.
6. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму: Монографія. К. : Видавництво «Фенікс», 2010. 320 с.
7. Ярошинська О. О. Освітній простір вищого навчального закладу як континуум для проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх фахівців. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вип. 35 (88). 2014. С. 558–567.